

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Навчально-науковий Інститут мистецтв
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації

*ОСНОВИ ПІЯ МЕТОДОЛОГІЯ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ*

Навчально-методичний посібник для студентів
галузі – 0202 “Мистецтво”
спеціальності – 023 “Образотворче мистецтво”,
“Декоративне мистецтво”, “Реставрація”
Спеціалізації: “Образотворче мистецтво”,
“Декоративне мистецтво”,
“Реставрація творів мистецтва”

Івано-Франківськ
2017

УДК 001+168:7
ББК 72я73
Д 99

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового Інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету імені Василя
Стефаника (протокол №6 від 22 лютого 2017 р.)*

Автори-упорядники – Дяків О.В., Дяків М.В.

Рецензенти:

Туманов І. М. – доктор педагогічних наук, професор кафедри культурології та українознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Бойчук Б. В. – професор, завідувач кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації

Дяків Олена, Дяків Марія

Основи та методологія науково-дослідницької роботи: Навчально-методичний посібник / Автори упорядники Олена Дяків, Марія Дяків. – Івано-Франківськ, 2017. – 70 с.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Основи та методологія науково-дослідницької роботи.....	5
Загальні вимоги до оформлення магістерської роботи.....	57
Коректність використання чужих результатів дослідження....	63
Підготовка до захисту магістерської роботи.....	66
Список використаної літератури.....	69
Питання для самоконтролю.....	70

Вступ

Дисципліна спрямована на системне інноваційне застосування фундаментальних знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі. Допомагає підготувати магістра до самостійного навчально-наукового дослідження, виявити рівень загальнонаукової та спеціальної підготовки студента, його здатність застосувати одержані знання під час вирішення конкретних проблем, володіння методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки, зберігання і використання наукової інформації, спроможність до плідної науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності.

У посібнику подано механізми обрані для дослідження, визначено етапи виконання, розкрито структуру наукової роботи з чіткими рекомендаціями до кожного пункту. Способи здобуття наукових знань – шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета розкриває методологія. Вона містить широкий вибір методів наукового дослідження, що визначають способи вивчення та пізнання явищ та процесів в межах об'єкта та предмета наукового дослідження. Конкретно-наукова методологія допомагає дослідникові у пошуках методологічних основ дослідження. Подані особливості наукової мови – володіння мовою спеціальності, основу якої становить впорядкована і стандартизована термінологія, а також визначені загальні вимоги до магістерської роботи та коректність використання чужих наукових результатів.

Основи науково-дослідницької роботи

Навчання у вищих навчальних закладах передбачає ряд наукових досліджень, які ґрунтуються на здатності студента самостійно проводити аналіз певного предмету або об'єкту чи явища, розкривати суть теми, робити висновки щодо матеріалу. Особливістю наукових досліджень у сфері мистецтвознавства є своя професійної методологія та методика дослідження здобувача теми за певними ознаками. **“Науково-дослідницька робота – це головний шлях набуття, примноження й оновлення знань, який передбачає уміння ставити наукові завдання, планувати їх виконання, організовувати збір та обробку інформації, а також створювати умови для генерування нових ідей та їх практичної реалізації. Досвід наукової роботи набувається протягом усього творчого життя вченого, а фундаментом для нього є знання основ методології наукових досліджень”** [3, 9-10].

Одним з перших спроб наукового дослідження є **курсова робота**. Як зазначає Д. М. Стеченко, О. С. Чмир “курсова робота як самостійне навчально-наукове дослідження має виявити рівень загальнонаукової та спеціальної підготовки студента, його здатність застосовувати одержані знання під час вирішення конкретних проблем, його схильність до аналізу та самостійного узагальнення матеріалу з теми дослідження” [3, 26 – 27]. Курсова робота виконується як правило з конкретної дисципліни, а в даному випадку згідно програми курсу “Графічний дизайн”, де тематика дослідження розроблена відносно складових – мистецтва графіки та дизайну. Пріоритетними у тематиці курсових робіт є дослідження

пов'язані із сучасним розвитком нових напрямів графічного дизайну – типографіка, графіті, комп'ютерна графіка, книгодрукування, а також розвиток дизайну графічної продукції тощо. Теми наукових досліджень пов'язані з територіальним ареалом навчання студентів, зокрема автори займаються дослідженням тих видів графічного мистецтва, які мають поширення на території Західної України і безпосередньо в Івано-Франківську. Проте це не означає, що потрібно оминати теми, які пов'язані із сучасними інноваційними видами графічного мистецтва. Обов'язковим для повного розкриття предмету та об'єкту дослідження є вивчення передумов зародження, розвитку та перспектив подальшого застосування знань отриманих в результаті наукового дослідження.

Ще одним важливим етапом набуття знань є **магістерська** робота.

Ось як характеризує ступінь магістра Шейко В. М. – “це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі. Магістр повинен мати широку ерудицію, фундаментальну наукову базу, володіти методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки, зберігання і використання наукової інформації, бути спроможним до плідної науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності.

Магістерська робота – це самостійна науково-дослідницька робота, яка виконує кваліфікаційну функцію, тобто готується з метою публічного захисту і отримання академічного ступеня магістра. Основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання” [5, 148].

У праці Свердана М. М. знаходимо таке тлумачення цього наукового дослідження, яке вони пов’язують з “розробкою конкретно-теоретичних і науково-виробничих задач прикладного характеру, що визначається специфікою відповідного напрямку вищої освіти” [2, 28]. А також подають зміст кваліфікаційної роботи магістра, який передбачає:

- формулювання мети роботи, наукової, науково-технічної задачі;
- аналіз стану, вирішення проблем за матеріалами вітчизняних і зарубіжних публікацій, патентно-інформаційних досліджень з метою визначення рівня техніки, обґрунтування мети дослідження;
- аналіз методів дослідження, які застосовуються під час вирішення науково-дослідної задачі, розробку методики дослідження, його апаратного забезпечення;
- науковий аналіз і узагальнення фактичного матеріалу, який використовується у процесі дослідження;
- отримання нових результатів, що мають теоретичне, прикладне або науково-методичне значення;
- апробацію отриманих результатів і висновків у вигляді патентів (заявок на патенти), доповідей на наукових конференціях

(не нижче факультетського рівня) або підготовлених публікацій в наукових журналах і збірниках;

- узагальнення результатів досліджень з наведенням висновків і рекомендацій;
- уміння оформити результати творчої діяльності, захистити свої надбання у визначенні авторських прав [2, 29].

Першим етапом у виконанні наукової роботи є обрання теми та пошуки матеріалу для подальшого дослідження, що передбачає роботу з польовим матеріалом (фіксація об'єкту та предмету дослідження в світлинах, або ж в цифровому варіанті), літературними, а якщо є така можливість із архівними джерелами. Цим етапом не варто нехтувати, адже слід правильно вибрати маловідомі, ціннісні об'єкти дослідження, що дасть можливість виявити новітні форми розвитку мистецьких явищ. Ще одним аргументом стимулювання пошукової роботи є те, що зібраного матеріалу повинно бути якомога більше, таким чином можна охопити досліджуване явище в цілісності. В деяких випадках дослідження може охоплювати чималий часовий період, тому важливо звернути увагу на детальне розкриття історії розвитку предмету та об'єкту. Акцент у таких роботах буде мати аналіз часово-культурних періодів розвитку чи згасання явища.

Культурологічний підхід, завдяки широкій палітрі поняття культура та пізнавальним можливостям культурології – науки, що вивчає культуру як цілісність, дає можливість дослідити безліч природних, соціальних, екологічних, економічних, педагогічних,

інформаційних та інших об'єктів та явищ як культурологічного феномену.

Вихідним положенням культурологічного підходу є розгляд сучасного світу як багаторівневої ієрархічної системи “Культура”, яка складається з трьох основних відносно самостійних підсистем: системи “Природа”, системи “Людина” і системи “Суспільство”. Кожна з підсистем може бути досліджена як культурний феномен. Культурологічний підхід інтегрує дослідницький потенціал, накопичений рядом наук, які вивчають культуру (філософією культури, теорією культури, мистецтвознавством, психологією культури, соціологією культури, історією культури тощо), і реалізує прагнення до аналізу предмета дослідження як культурного феномену. У межах культурологічного підходу культура розглядається як система, що складається і функціонує у взаємодії: об'єктивної (будь-які культурні об'єкти) і суб'єктивної (“зліпок” культури і свідомості) форм; раціональної й емоційно-чуттєвої її складової; культурно-новаційних механізмів проникнення культури в усі галузі і сфери людської діяльності; процесів виробництва, розповсюдження (трансляцій) і “присвоєння” культурних цінностей.

Дослідницький потенціал культурологічного підходу полягає у такому:

- а) обрані для досягнення мети і завдань дослідження найбільш адекватного визначення культури;
- б) розгляд процесів та явищ як феноменів культури;

в) використанні найсуттєвіших ознак культури, її субстанційних елементів, аксіологічних, функціональних, інструментальних та інших можливостей;

г) знанні та використанні теоретичних досягнень культурології та її основних складових: історичної культурології, фундаментальної культурології, антропології, прикладної культурології.

Культурологічне пізнання і перетворення процесів та явищ зумовлене об'єктивним поділом культури на матеріальну і духовну, тісним зв'язком з нею особистості та суспільства. Людина не лише розвивається на основі освоєння нею культури, а й поповнює її новими елементами. У зв'язку з цим засвоєння культурних цінностей є розвитком самої людини і становленням її як творчої особистості.

Сьогодні у межах культурологічного підходу активно розвивається **соціокультурний підхід** – теорія і методологія соціокультурного відтворення (репродукції), що акцентує увагу на єдності культури та соціальності, базується на наукових досягненнях культурології, педагогіки, етнографії, соціології, історичної і психологічної антропології, теорії соціальних комунікацій тощо. Соціокультурний підхід сконцентрований перш за все: на стратегічних соціальних цілях історичного відтворення суспільства з його національною культурною специфікою і системних характеристиках культурно-ціннісних комплексів (як традиційних, так і нових) соціальної адекватності і культурної компетентності нових членів цього суспільства. Його використання

забезпечує багатofакторний підхід до вивчення соціокультурного середовища, механізмів зв'язку соціальної і культурної системи.

Дослідження, які стосуються об'єктів сучасного мистецтва, повинні ґрунтуватись на розкритті особливостей виявлених дослідниками у ході збору матеріалу. Тема обрана студентом повинна досліджуватись ним з огляду на специфіку актуальності матеріалу на даний час, тому слід одразу визначити напрям роботи та цікаво подати матеріал. Це означає, що тему треба розкрити під певним авторським кутом та наголосити в ній на моментах, які досі не були зафіксовані або частково висвітлювались іншими авторами.

Дослідник у пошуковій роботі має опиратись на зміст та завдання, які поставлені в назві теми. Якщо чітко означений в темі предмет, то спрямувати всі сили на його пошуки, а якщо зазначено об'єкт, то всесторонньо розглянути усі можливі варіанти його складових. Отже для того щоб, краще зрозуміти суть поняття об'єкт і предмет наступні автори пропонують їх визначення. За твердженнями Свердана М.М. та Свердана М.Р. “об'єктом дослідження прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Це процес або явище, що породжують проблемну ситуацію і обрані для вивчення. В об'єкті виділяється та його частина, яка є **предметом** дослідження. Це можуть бути види чи характеристики діяльності людей, потреб, інтереси тощо. У предметі відображається взаємозв'язок проблеми і об'єкта дослідження. Предметом дослідження є досліджувані з певною метою властивості, характерні для наукового пізнання, це визначення певного “ракурсу” дослідження як припущення про

найсуттєвіші для вивчення обраної проблеми характеристики об'єкта" [2, 62 - 63]. При з'ясуванні об'єкта і предмета дослідження Шейко В. М. та Кушнарєнко Н. М. виводять, "що між ними і темою наукової роботи є системні логічні зв'язки. Об'єктом дослідження є вся сукупність відношень різних аспектів теорії і практики науки, яка слугує джерелом необхідної для дослідника інформації. Предмет дослідження – це тільки ті суттєві зв'язки та відношення, які підлягають безпосередньому вивченню в даній роботі, є головними, визначальними для конкретного дослідження. Отже **об'єкт дослідження** – це частина об'єктивної реальності, яка на даному етапі стає предметом практичної і теоретичної діяльності людини як соціальної істоти (суб'єкта). **Предмет дослідження** є тим його елементом, який включає сукупність властивостей і відношень об'єкта, опосередкованих людиною (суб'єктом) у процесі дослідження з певною метою в конкретних умовах" [5, 131].

Після визначення об'єкту і предмету дослідження, настає етап систематизації зібраного матеріалу. Під керівництвом наукового керівника студент повинен відібрати придатний до даної теми матеріал, визначити за ним розділи та підрозділи наукової роботи. В ході роботи є також можливість провести порівняльний аналіз досліджуваного явища із дотичним до нього вітчизняного або закордонного зразка. Тому в пошуку літератури слід звернути увагу також і на іноземні джерела, де зазначаються дотичні до теми матеріали. Розділивши зібраний матеріал за напрямками роботи по розділах автор розпочинає роботу над аналізом явища загалом до

конкретизації та характеристики об'єкту та предмета за художніми критеріями для більш детального його виявлення.

Існує чітка структура наукової роботи, яка передбачає наступні пункти:

- Зміст.
- Вступ.
- Розділ I “Назва розділу”.
- Підрозділи: 1.1. “Назва підрозділу”, 1.2. “Назва підрозділу” та ін.
- Розділ II “Назва розділу”.
- Підрозділи: 2.1. “Назва підрозділу”, 2.2. “Назва підрозділу” та ін.
- Розділ III “Назва розділу”.
- Підрозділи: 3.1. “Назва підрозділу”, 3.2. “Назва підрозділу” та ін.
- Висновки.
- Список використаної літератури
- Додатки.

Отже розглянемо детально роботу над кожним з цих вищезазначених пунктів. У **змісті** роботи автором подається структура праці у вигляді заголовків до розділів та підрозділів наукової роботи, а також вносяться сторінки їхнього розташування. Усі заголовки розділів та підрозділів нумеруються та мають мати чітку та логічну форму викладу. Це означає, що дослідник у визначені розділу повинен подати об'єкт або предмет дослідження, встановити завдання та часові або географічні межі. Теми

підрозділів конкретизуються і мають вужчу специфіку дослідження щодо певного предмету дослідження. Тут важливо визначитись із концепцією викладу матеріалу. **Концепція** – це система поглядів, система опису певного предмета або явища стосовно його побудови, функціонування, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей. Вона має надзвичайне значення, оскільки є єдиним, визначальним задумом, головною ідеєю наукового дослідження.

Зразок оформлення змісту наукового дослідження

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	10
ІСТОРИОГРАФІЯ, МЕТОДИКА ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ	10
1.1. Історіографія дослідження.....	10
1.2. Методика дослідження та основні джерела.....	18
РОЗДІЛ 2	21
ДО ІСТОРІЇ МЕБЛЯРСТВА ГАЛИЧИНИ	21
2.1. Меблеве мистецтво Галичини XVI – XVIII ст.....	21
2.2. Розвиток меблярства в XIX – поч. XX ст.....	37
2.3. Меблярство першої половини XX ст.....	53
2.4. Дизайн і промислове виробництво меблів другої половини XX ст.....	61
2.5. Меблеві центри кінця XX – поч. XXI ст.....	78
РОЗДІЛ 3	93
ТИПОЛОГІЯ МЕБЛІВ XIX – XX ст	93
3.1. Типологія меблів	93
РОЗДІЛ 4	141
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕБЛІВ XIX – XX СТ	141
4.1. Технологічне новаторство.....	141
4.2. Дерев'яний та металевий декор меблів.....	158
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	192
ДОДАТОК А	
АЛЬБОМ ТАБЛИЦЬ	
ДОДАТОК Б	
АЛЬБОМ ІЛЮСТРАЦІЙ	

Як правило, написання наукової роботи розпочинається з написання розділу другого, адже в розділі першому подається інформація про історіографію, методику та джерела дослідження, які опрацьовуються на протязі виконання наукової роботи.

Розділ перший включає в себе два підрозділи (1.1. Історіографія дослідження та 1.2. Методика дослідження та основні джерела), в яких міститься інформація про джерельну базу та методологію наукового дослідження. Історіографія дослідження є аналізом останніх досліджень з певної теми, в яких автор знаходить підтвердження власних думок або частково представляє об'єкт та предмет дослідження. В цього підрозділі студент проводить роботу з опрацьованою літературою, зокрема з монографічними виданнями, які частково або повністю охоплюють тематику дослідження. Аналіз видань проводиться з огляду на посилання в тексті наукової роботи та повинен бути підтверджуючим фактором ступеня актуальності теми. Важливо виявити думки авторів на розкриття проблематики, тому слід взяти до уваги праці сучасників та минулого покоління, а також іноземних авторів, які розглядають дотичні питання. Статті та інша література (альбоми, каталоги, словники тощо) повинні бути введені в історіографію дослідження, адже в них міститься інформація про об'єкт, який ілюстрований. Виклад матеріалу у цьому підрозділі можна проводити за системами: згідно хронології викладу матеріалу, за алфавітним порядком, за першочерговістю друкованих видань, за розміщенням посилань у розділах тощо. У тексті підрозділу автор пише короткий анонс, в якому аргументовано наводить постановку проблеми та її

взаємозв'язок з різними науковими дослідженнями. Далі, обравши систему викладу аналізу основних джерел, подається основний текст, а на завершення результати проведеної роботи викладаються у висновках, підсумовуються та виділяються основні досягнення в дослідженні даної теми іншими авторами.

У наступному підрозділі “Методика дослідження та основні джерела” автором розглядається методологія дослідження, в тому числі методи дослідження, які були використані у роботі. Для цього потрібно розглянути загальнонаукову методологію, яку пропонують нам ряд авторів, зокрема О. В. Крушельницька, М. М. Сведан, М. Р. Сведан, Д. М. Стеченко, О. С. Чмир, А. М. Черній, В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко, Р. Б. Шишка [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Методологія – вчення про правила мислення при створенні теорії науки. Це вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Найчастіше методологію тлумачать як теорію методів дослідження, створення концепції, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом.

Методологія виконує такі функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;

- направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Ці ознаки поняття “методологія”, що визначають її функції в науці, дають змогу зробити такий висновок: **методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.**

Метод – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя, а також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання.

Методика – сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи. **Методика дослідження** – це система правил використання методів, прийомів та операцій.

Досить поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками: **мети і способу реалізації**. За першою ознакою – **первинні методи**, що використовуються з метою збору інформації,

вивчення джерел, спостереження, опитування тощо. **Вторинні** методи використовуються з метою обробки та аналізу отриманих даних. Третій тип представлений **верифікаційними** методами і прийомами, що дають змогу перевірити отримані результати. Вони зводяться до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників.

За ознакою способу реалізації розрізняють **логіко-аналітичні, візуальні та експериментально-ігрові методи**. До перших належать методи дедукції та індукції – перевірка істинності гіпотез і висновків. Візуальні, або графічні методи – графи, схеми, діаграми, картограми та ін. дають змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі. Експериментально-ігрові методи стосуються реальних об'єктів, які функціонують у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів (психологія, соціологія, методика нетрадиційного навчання). У прикладних аспектах гуманітарних наук доцільно використовувати **математичні методи** – обробка статистичних даних, моделювання.

Філософські методи – це використання у науковому дослідженні категорій, положень, принципів і законів певної філософської системи. Наприклад, діалектики як теорії пізнання [1, 82]. Філософська методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливих явищ, процесів, сфер діяльності.

Розвиток методології – одна зі сторін розвитку пізнання в цілому. спочатку методологія ґрунтувалась на знаннях, які диктувала геометрія як наука, де містилися нормативні вказівки для вивчення реального світу. Потім методологія виступала як комплекс правил для вивчення всесвіту і перейшла у сферу філософії. Платон і Арістотель розглядали методологію як логічну універсальну систему, засіб істинного пізнання.

Ідеалісти І. Кант і Г. В. Ф. Гегель дали новий поштовх розвиткові методології, спробували розглянути закономірності в самому мисленні: сходження від конкретного до абстрактного, суперечності розвитку буття і мислення та ін.

Усі досягнення минулого були опрацьовані у вигляді **діалектичного методу** пізнання реальної дійсності, в основу якого було покладено зв'язок теорії і практики, принципи пізнання реального світу, детермінованості явищ, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного.

Діалектична логіка пізнання стала універсальним інструментом для всіх наук, при вивченні будь-яких проблем пізнання і практики.

Діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової і суперечної дійсності в усіх її проявах. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності.

Фундаментальні принципи базуються на узагальнюючих, філософських положеннях, що відбивають найсуттєвіші властивості об'єктивної дійсності і свідомості з урахуванням досвіду, набутого в процесі пізнавальної діяльності людини. До них належать принципи **діалектики**, що відбивають взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ дійсності, **детермінізму** – об'єктивної причинної зумовленості явищ, **ізоморфізму** – відношень об'єктів, що відбивають тотожність їх побудови та ін. Безумовно, змістова інтерпретація цих принципів варіює відповідно до специфіки досліджуваного матеріалу. Від тлумачення філософських принципів залежить обґрунтування методологічного підходу в дослідженні тієї чи іншої галузі.

Філософські вчення, провідними ідеями яких є філософські концепції наукового пізнання, діалектичний метод і теорія наукової творчості, визначають загальний підхід до вивчення проблеми, спрямовані на вирішення стратегічних, а не тактичних завдань дослідження і пов'язані з ним опосередковано (матеріали по розкриттю діалекти взято з підручника авторів В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко).

Зокрема, в праці Стеченко Д. М. **загальні методи наукового пізнання** використовуються протягом всього дослідницького процесу, незалежно від галузі знань та особливостей дослідження. Цей автор наводить наступні загальні методи наукового пізнання, які зазвичай поділяються на три великі групи.

I. Емпіричні методи дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);

II. Методи, які використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання та ін..).

III. Методи теоретичного дослідження (від абстрактного до конкретного та ін..).

Спостереження – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта. Щоб стати основою наступних теоретичних і практичних дій, спостереження мусить відповідати таким вимогам:

- задуманості заздалегідь (спостереження проводиться для певного, чітко поставленого завдання);
- планованості (виконується за планом, складеним відповідно до завдання спостереження);
- цілеспрямованості (спостерігаються лише певні сторони явища, котрі викликають інтерес при дослідженні);
- активності (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, риси явища);
- систематичності (спостереження ведеться безперервно або за певною системою).

Спостереження активний процес, що спирається насамперед на роботу органів чуттів людини та його предметну матеріальну діяльність. у повсякденній діяльності та науці спостереження повинні приводити до результатів, що не залежать від волі та бажань суб'єктів; щоб стати основою наступних теоретичних і практичних дій, вони мають інформувати нас про об'єктивні властивості і відношення реально існуючих предметів і явищ.

Порівняння – один із найпоширеніших методів пізнання. Це процес встановлення подібності або відмінності предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам. Метод порівняння дасть результат, якщо відповідатиме таким основним вимогам:

- можна порівнювати лише ті явища, між якими є певна об'єктивна спільність;
- порівняння необхідно здійснювати за найсуттєвішими, найважливішими рисами.

Інформацію про об'єкт можна отримати двома шляхами:

- безпосередній результат порівняння (первинна інформація);
- результат обробки первинних даних (вторинна або похідна інформація).

Найпоширенішим способом такої обробки є **умовивід** за аналогією. Об'єкти чи явища можуть порівнюватися безпосередньо або опосередковано через їх порівняння з будь-яким іншим об'єктом (еталоном). У першому випадку отримують якісні результати. Порівняння ж об'єктів з еталоном надає можливість отримати кількісні характеристики. Такі порівняння називають вимірюванням.

Вимірювання – це процедура визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці вимірювання. Цінність цієї процедури полягає в тому, що вона дає точні, кількісно визначені відомості про об'єкт.

Експеримент – це метод вивчення об'єкта, який пов'язаний з активним і цілеспрямованим втручанням дослідника в природні умови існування предметів і явищ або створенням штучних умов, необхідних для виявлення його відповідної властивості.

Експериментальне вивчення об'єктів порівняно зі спостереженням має такі переваги:

- у процесі експерименту можна вивчати явища у “чистому вигляді”, звільнившись від побічних факторів, які затінюють основний процес;
- в експериментальних умовах можна дослідити властивості об'єктів;
- експеримент можна повторювати, тобто є можливість проводити дослід стільки разів, скільки це потрібно.

На етапі збору фактичного матеріалу і його первинної систематизації використовують методи **опитування** (анкетування, інтерв'ю) і **експертних оцінок**, а також **лабораторні експерименти** (спостереження за документними джерелами інформації, тестування) і **польові експерименти**, такі як відсторонене і приховане спостереження, а також «включене» спостереження – співучасть у дослідженні.

Опитування дає змогу отримати як фактичну інформацію, так і оцінити дані, проводиться в усній або письмовій формі. При створенні анкети або плану інтерв'ю важливо сформулювати запитання так, щоб вони відповідали поставленій меті.

Різновидом вибіркового опитування є **тестування**, яке проводиться з метою виявлення суттєвих ознак об'єкта, засобів

його функціонування, використовується в лабораторних експериментах, коли масове опитування через анкетування не можливе.

Метод **експертних оцінок** використовується для отримання змінних емпіричних даних. Проводиться опитування спеціальної групи експертів з метою визначення певних змінних величин, які необхідно для оцінки досліджуваного питання.

Кореляційний аналіз – це процедура для вивчення співвідношення між незалежними змінними. Зв'язок між цими величинами виявляється у взаємній погодженості спостережуваних змін.

Факторний аналіз дає можливість встановити багатомірні зв'язки змінних величин за кількома ознаками. На основі парних кореляцій, отриманих у результаті кореляційного аналізу, одержують набір нових, укрупнених ознак – факторів.

Метод імплікаційних шкал – це наочна форма виміру та оцінки отриманих даних, які градууються за кількістю або інтенсивністю ознак.

Контент-аналіз посідає особливе місце в системі методів другого етапу дослідження, оскільки він допомагає дати інтерпретацію змісту інформації через кількісні показники. Суть методу полягає в знаходженні і виділенні в тексті певних смислових понять, одиниць аналізу, що являють інтерес дослідника, а також визначенні чистоти їх застосування в документі залежно від змісту.

В другій групі загальних методів наукових досліджень виділяються методи, які використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження.

Абстрагування має в розумовій діяльності універсальний характер, оскільки кожний крок думки пов'язаний саме з цим процесом або з використанням його результатів. Зміст цього методу полягає в уявному відході від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень предметів і в одночасному виділенні, фіксуванні однієї чи кількох найважливіших рис, які особливо цікавлять дослідника.

Процес абстрагування – це сукупність операцій, які приводять до отримання такого результату (абстракції). Абстрагування дає змогу замінити у пізнанні складне простим, але таким простим, яке відбиває основне в цьому складному. Процес абстрагування в системі логічного мислення тісно пов'язаний з іншими методами дослідження, насамперед з аналізом і синтезом.

Аналіз – це метод пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини. Синтез, навпаки, є наслідком з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле.

Прямий або емпіричний аналіз і синтез використовуються на стадії поверхневого ознайомлення з об'єктом. При цьому здійснюється виділення окремих частин об'єкта, виявлення його властивостей, проводяться найпростіші вимірювання, фіксація безпосередніх даних, що лежать на поверхні. Цей вид аналізу і синтезу дає можливість пізнати явище, однак для проникнення в його сутність він недостатній.

Зворотній або **елементарно-теоретичний** аналіз і синтез широко використовується для вивчення сутності досліджуваного явища. Операції аналізу і синтезу базуються на теоретичних судженнях, у ролі яких може виступати припущення про причинно-наслідковий зв'язок різних явищ, закономірностей. Найглибше проникнення в сутність об'єкта дає змогу **структурно-генетичний аналіз** і синтез. При цьому поглиблено вивчають причинно-наслідкові зв'язки.

Індукція та **дедукція**. **Дедуктивною** називають таку розумову конструкцію, в якій висновок щодо якогось елементу множини робиться на підставі знання загальних властивостей всієї множини. Змістом дедукції як методу пізнання є використання загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ.

Під **індукцією** розуміють перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому. Дедукція та індукція – взаємно протилежні методи пізнання.

З методів теоретичного дослідження основним є метод сходження від абстрактного до конкретного.

Сходження від абстрактного до конкретного – це загальна форма руху наукового пізнання, закон відображення дійсності і мислення. Згідно з цим методом мислення бере свій початок від конкретного в дійсності і до абстрактного, а від нього – до конкретного мислення. Відповідно до цього методу процес пізнання розбивається на два відносно самостійні етапи. На першому етапі відбувається перехід від конкретного в дійсності до

його абстрактних визначень. Єдиний об'єкт розчленовується, описується за допомогою понять і суджень. Він ніби випаровується, перетворюючись у сукупність зафіксованих мисленням абстракцій, односторонніх визначень. Другий етап процесу і є сходженням від абстрактного до конкретного. Сутність його полягає в руслі думки від абстрактних визначень об'єкта до конкретного у пізнанні. На цьому етапі ніби відновлюється вихідна цілісність об'єкта, він відтворюється у своїй багатогранності, але вже в мисленні. Ці два етапи пізнання дуже взаємозалежні. Сходження від абстрактного до конкретного не можливе без “анатомування” об'єкта, без руху від конкретного до абстрактного і навпаки. Таким чином, розглянутий метод є процесом пізнання, відповідно до якого мислення рухається від конкретного в дійсності до абстрактного в мисленні і навпаки – до конкретного в мисленні.

Метод ідеалізації – конструювання подумки об'єктів, яких немає в дійсності або які практично нездійсненні. Мета ідеалізації: позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити ці об'єкти певними нереальними і гіпотетичними властивостями.

Формалізація – метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їхньої структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мовою математики.

Аксіоматичний метод – метод побудови наукової теорії, за якою деякі твердження приймаються без доведень, а всі інші знання виводяться з них відповідно до певних логічних правил.

Вибір методів наукового дослідження визначає ті способи вивчення та пізнання відносин, явищ та процесів в межах об'єкта і предмета наукової праці, які використовує дослідник задля досягнення поставленої мети та вирішення сформульованих завдань. Загальнонаукова методологія використовується в усіх або в переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається.

До загальнонаукових принципів дослідження належать історичний, термінологічний, функціональний, системний, когнітивний (пізнавальний), моделювання та ін.

Сучасне науково-теоретичне мислення прагне проникнути у сутність явищ і процесів, що вивчаються. Це можливо за умови цілісного підходу до об'єкта вивчення, розгляду його у виникненні та розвитку, тобто застосування історичного підходу до його вивчення. Особливого значення набувають вивчення історичного досвіду, аналіз та оцінювання історичних подій, фактів, попередніх теорій у контексті їх виникнення, становлення та розвитку. Історичний підхід дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей.

У межах історичного підходу активно застосовується **порівняльно-історичний метод** – сукупність пізнавальних засобів,

процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, визначити їхню генетичну спорідненість (зв'язок за походженням), загальне й специфічне в їхньому розвитку.

Усі досягнення минулого були опрацьовані у вигляді **діалектичного методу** пізнання реальної дійсності, в основу якого було покладено зв'язок теорії і практики, принципи пізнаності реального світу, детермінованості явищ, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності. Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії.

У кожному порівняльно-історичному дослідженні за характером схожості виділяють **історико-генетичні** та **історико-типологічні** підходи, де схожість є результатом закономірностей, притаманних самим об'єктам, і порівняння, де схожість є наслідком взаємовпливу явищ. На цій основі виділяють два види порівняльно-історичних методів: порівняльно-типологічний, що розкриває схожість генетично не пов'язаних об'єктів, і власне порівняльно-історичний, що фіксує схожість між явищами як свідчення спільності їхнього походження, а розходження між ними – як показник їхнього різного походження.

Термінологічний принцип передбачає вивчення історії термінів і позначувальних ними понять, розробку або уточнення

змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на базі якої ґрунтується дослідження. Вирішити це завдання допомагає **метод термінологічного аналізу і метод операціоналізації понять**. Визначення понять слід формулювати, базуючись на тлумачних та професійних словниках. Визначення обсягу і змісту поняття дають через родову ознаку і найближчу видову відмінність. Як правило, спочатку називають родове поняття, до якого поняття, що визначається, входить як складова. Потім указують на ту ознаку поняття, яка відрізняє його від усіх подібних, причому ця ознака має бути найважливішою і найсуттєвішою.

До загальнонаукової методології слід віднести **системний підхід**, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Згідно з системним підходом, система – це **цілісність**, яка становить єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин. Основними ознаками системи є: 1) наявність найпростіших одиниць – елементів, які її складають; 2) наявність підсистем – результатів взаємодії елементів; 3) наявність компонентів – результатів взаємодії підсистем, які можна розглядати у відносній ізольованості, поза зв'язками з іншими процесами та явищами; 4) наявність внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами, а також їхніми підсистемами; 5) наявність певного рівня цілісності, ознакою якої є те, що система завдяки взаємодії компонентів

одержує інтегральний результат; 6) наявність у структурі системи утворюючих зв'язків, які об'єднують компоненти і підсистеми як частини в єдину систему; 7) зв'язок з іншими системами зовнішнього середовища.

До загальних характеристик системи відносять **цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізацію**. Згідно з цим сформулювались відповідні методологічні принципи, які забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта: **принцип цілісності**, за яким досліджуваний об'єкт виступає як щось розчленоване на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле; **принцип примату цілого** над складовими частинами, який означає, що функції окремих компонентів і підсистем підпорядковані функції системи в цілому її меті; **принцип ієрархічності**, який постулює підпорядкованість компонентів і підсистем системі в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня, внаслідок чого предметна галузь теорії набуває ознак ієрархічної мета системи; **принцип структурності**, який означає спосіб закономірного зв'язку між виділеними частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови; **принцип самоорганізації** означає, що динамічна система іманентно здатна самостійно підтримувати, відтворювати або удосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціонування задля підвищення

стійкості, збереження цілісності, забезпечення ефективних дій чи розвитку; **принцип взаємозв'язку із зовнішнім середовищем**, за яким жодна із систем не може бути самодостатньою, вона має динамічно змінюватись і вдосконалюватись адекватно до змін зовнішнього середовища.

Системний принцип дає змогу визначити стратегію наукового дослідження. В його межах розрізняють структурно-функційний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та інші підходи. Сутність **структурно-функційного** підходу полягає у виділенні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи і зв'язки між ними створюють структуру системи. **Структуризація об'єкта** – необхідна умова його вивчення. Вона дозволяє виділити, а потім описати суттєві складові об'єкта – елементи, підсистеми, компоненти, зв'язки, властивості, функції тощо. Опис структури об'єкта полягає в його поділі на складові та встановленні характеру взаємозв'язків між ними. Аналіз структури здійснюється за допомогою **метода класифікації** – багатоступінчатого, послідовного поділу досліджуваної системи з метою систематизації, поглиблення й отримання нових знань щодо її побудови, складу елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків.

Структуризація – засіб пізнання ступеня складності будь-якого об'єкта чи процесу на всіх рівнях дослідження структури системи. Сутність процесу чи явища як системи виявляється в їхній структурі, однак реалізується в їхніх функціях. Це дозволяє

розглядати систему як структурно-функціональну цілісність, в якій кожний елемент має певне функційне призначення, яке має узгоджуватись із загальними цілями системи в цілому. **Функція** – це спосіб практичної реалізації призначення (цілі) системи. У межах структурно-функційного підходу досліджують сутнісно-функціональну, функціонально-генетичну та функціонально-логічну структуру системи. Перша з них виявляє субстанційні елементи, підсистеми та компоненти системи, їх сутнісні зв'язки та основні функції. Друга – розкриває внутрішні закономірності розвитку і функціонування системи (від простого до складного, від нижчого до вищого, від генетичного вихідного до генетичного похідного, включаючи у “знятому” вигляді моменти попереднього при відносній самостійності). Третя – виявляє логічно можливі відношення між функціями системи: відношення переваги, домінування, супідрядності (основна і допоміжні функції); відношення функціональної рівнозначності або еквівалентності; відношення сполучення (поєднання) (комбінована функція) тощо. У результаті структурно-функціонального підходу створюються моделі (описові, математичні, графічні) досліджуваної системи.

Загальнонауковою методологією вивчення об'єкта дослідження є **системно-діяльнісний підхід**, який набуває значного поширення в сучасних наукових розробках. Цей підхід вказує на певний компонентний склад людської діяльності. Серед її компонентів: **потреба – суб'єкт – об'єкт – процеси – умови – результат**.

Діяльнісний підхід – це методологічний принцип, основою якого є категорія предметної діяльності людини. Структура діяльності: предмет діяльності – елементи навколишнього середовища, які має суб’єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності; засіб діяльності – об’єкт, що опосередковує вплив суб’єкта на предмет діяльності; процедури діяльності – технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту; умови діяльності – характеристика оточення суб’єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові і часові чинники; продукт діяльності – те, що є результатом трансформації предмета в процесі діяльності.

У процесі діяльності людина виступає як суб’єкт діяльності, а її дії спрямовані на зміни об’єкта діяльності у процесі діяльності. Будь-яка діяльність здійснюється завдяки множині взаємопов’язаних дій – одиниць діяльності, що не розкладаються на простіші, внаслідок якої досягається конкретна мета діяльності. Мета діяльності зумовлена певною потребою, задоволення якої потребує певних дій. Завдання діяльності – це потреба, яка виникає за певних умов і може бути реалізована завдяки визначеній структурі діяльності, до якої належать: 1) предмет діяльності – елементи навколишнього середовища, які має суб’єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності; 2) засіб діяльності – об’єкт, що опосередковує вплив суб’єкта на предмет діяльності (те, що звичайно називають “знаряддям праці”), і стимули, що використовуються у певному виді діяльності; 3) процедури діяльності – технологія (спосіб,

метод) одержання бажаного продукту; 4) умови діяльності – характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові та часові чинники тощо; 5) продукт діяльності – те, що є результатом трансформації предмета в процесі діяльності.

Системно-генетичний підхід – розкриває умови зародження, розвитку і перетворення системи.

Синергетичний підхід – полягає у дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур. Він реалізується в дослідженні систем різної природи: фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та ін. Предметом синергетики є механізми спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, які перебувають у стані стійкої нерівноваги із зовнішнім середовищем.

Відносно новим загальнонауковим методом є **інформаційний підхід**, суть якого полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу чи явища в природі чи суспільстві, перш за все, виявляються найхарактерніші для нього інформаційні аспекти. В основі інформаційного підходу лежить принципи інформаційності, згідно з яким: 1) інформація є універсальною, фундаментальною категорією; 2) практично всі процеси та явища мають інформаційну основу; 3) інформація є носієм смислу (змісту) всіх процесів, що відбуваються в природі та суспільстві; 4) всі існуючі в природі та суспільстві взаємозв'язки мають інформаційний характер; 5) всесвіт – це широкий інформаційний простір, в якому функціонують і взаємодіють інформаційні системи різного рівня.

Останнім часом зростає значення **культурологічного підходу**, який набуває статус загальнонаукової методології. Культурологічний підхід, завдяки широкій палітрі поняття культура та пізнавальним можливостям культурології – науки, що вивчає культуру як цілісність, дає можливість дослідити безліч природніх, соціальних, екологічних, економічних, педагогічних, інформаційних та інших об'єктів та явищ як культурологічного феномену.

Аксіологічний (ціннісний) підхід базується на понятті **цінності** і дає можливість з'ясувати якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби окремої особистості і певного суспільства, а також ідеї і спонукання у вигляді норми та ідеалу. **Цінності** – це перевага певних смислів і побудованих на цій основі способів поведінки. системи цінностей є в кожній культурі, суспільстві, державі, професії, особистості. Аксіологічному осмисленню підлягають матеріальні і духовні цінності.

Пізнавальний, або когнітивний принцип пов'язаний із загально філософською теорією пізнання і є методологічною базою для багатьох наук; особливо ефективний у вивченні динаміки науки та її співвідношення з суспільством, в обґрунтуванні провідного значення знання в поведінці індивіда. Для аналізу формування знання необхідне вивчення практичної і теоретичної діяльності людини у співвідношенні з її соціальним аспектом.

Для вивчення внутрішніх і зовнішніх зв'язків об'єкта дослідження суттєве значення має **моделювання**. За його допомогою вивчаються ті процеси і явища, що не піддаються

безпосередньому вивченню. Метод моделювання зарекомендував себе як ефективний засіб виявлення суттєвих ознак явищ та процесів за допомогою моделі.

Метод моделювання має таку структуру:

- а) постановка завдання;
- б) визначення аналогів;
- в) створення або вибір моделі;
- г) розробка конструкту;
- д) дослідження моделі;
- є) переведення знань з моделі на оригінал.

Наукометрія є ситемою вивчення наукового, конструктивного знання за допомогою кількісних методів. тобто в наукометрії вимірюються тільки ті об'єктивні кількісні закономірності, які справді визначають досягнутий наукою рівень її розвитку.

Бібліометрія – метод кількісного дослідження друкованих документів у вигляді матеріальних об'єктів або бібліографічних одиниць.

Інфометрія вивчає математичні, статистичні методи і моделі та їх використання для кількісного аналізу структури і особливостей наукової інформації, закономірностей процесів наукової комунікації, включаючи виявлення самих цих закономірностей. Характерною особливістю інфометрії є те, що її основна мета – здобуття наукового знання безпосередньо з інформації.

Такими є основні загальнонаукові принципи пізнавальної діяльності людини.

Конкретно наукова методологія – це сукупність ідей або специфічних методів певної науки, які є базою для розв’язання конкретної дослідницької проблеми; це наукові концепції, на які спирається даний дослідник.

Пошук методологічних основ дослідження здійснюється за такими напрямками:

- вивчення наукових праць відомих учених, які застосовували загальнонаукову методологію для вивчення конкретної галузі науки;
- аналіз наукових праць провідних учених, які одночасно із загальними проблемами своєї галузі досліджували питання даної галузі;
- узагальнення ідей науковців, які безпосередньо вивчали дані проблему;
- проведення досліджень специфічних підходів для вирішення цієї проблеми професіоналами-практиками, які не лише розробили, а й реалізували на практиці свої ідеї;
- аналіз концепцій у даній сфері наукової і практичної діяльності українських учених і практиків;
- вивчення наукових праць зарубіжних учених і практиків.

Вибір конкретних методів дослідження диктується характером фактичного матеріалу, умовами і метою конкретного дослідження. Методи є упорядкованою системою, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності. В одній і тій же

науковій галузі може бути кілька методик (комплексів методів), які постійно вдосконалюються під час наукової роботи. Найскладнішою є методика експериментальних досліджень, як лабораторних так і польових. У різних наукових галузях використовуються методи, що збігаються за назвою, наприклад, анкетування, тестування, шкалювання однак цілі і методика їх реалізації різні.

Досить поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками: мети і способу реалізації.

За першою ознакою виділяються так звані **первинні** методи, що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. **Вторинні** методи використовуються з метою обробки та аналізу отриманих даних – кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація, шкалювання та ін. Третій тип представлений **верифікаційними** методами і прийомами, що дають змогу перевірити отримані результати. Вони зводяться також до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників.

За ознакою способу реалізації розрізняють *логіко-аналітичні, візуальні та експериментально-ігрові методи*. До перших належать традиційні методи дедукції та індукції, що різняться вихідним етапом аналізу. Вони доповнюють один одного і можуть використовуватися з метою верифікації – перевірки істинності гіпотез і висновків.

Візуальні, або графічні, методи – графи, схеми, діаграми, картограми та ін. дають змогу отримати синтезоване уявлення про

досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями.

Експериментально-ігрові методи безпосередньо стосуються реальних об'єктів, які функціонують у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів. З ними пов'язаний цілий розділ математики - "теорія ігор"; з їх допомогою вивчаються ситуації в політичних, економічних, воєнних питаннях. Вони використовуються у психології ("транзакційний аналіз"), соціології ("управління враженнями", "соціальна інженерія"), в методиці нетрадиційного навчання.

Для магістерської роботи з мистецтвознавства можна використати наступні **методи** дослідження.

Метод *польових досліджень* (МПД) використовується для безпосереднього вивчення об'єкта в природі шляхом спостереження за ним, інструментальним вимірюванням параметрів, дослідження функціонування, структури чи розвитку. Застосування МПД передбачає такі етапи: 1) *початковий* (попередній, підготовчий) – вивчення джерел інформації про досліджуваний об'єкт (фондових, архівних, літературних, картографічних тощо) і формування попередніх ідей, проблем, гіпотез тощо; 2) *власне польовий* – збір матеріалів і первинної інформації, уточнення існуючих відомостей, попереднє обґрунтування гіпотез, перевірка ідеї тощо; 3) *камеральний* – обробка, аналіз, співставлення інформації, вироблення висновків.

Метод аналізу аналогових об'єктів – це вивчення подібних об'єктів шляхом їх порівняння, коли знання про один із них є достовірним. В основі цього міждисциплінарного методу лежить інший метод (логічний) – метод **порівняння**. При його застосуванні теж виділяють два етапи: 1) визначення рис спільності між об'єктом, який досліджується, і вже відомим об'єктом; 2) вивчення рис відмінності між об'єктом, який досліджується, і вже відомим об'єктом.

Абстрактно-логічний метод вимагає цілеспрямованого, планового та системного вивчення явища, логічного розподілу на складові на основі абстракції і виділення основної категорії (поняття), в якій є всі важливі ознаки явища, яке вивчається.

Системний аналіз – метод дослідження, який вивчає об'єкт як сукупність елементів, що складають певну систему. Взаємодія елементів системи характеризується як прямими, так і зворотними зв'язками. Сутність системного аналізу полягає у тому, щоб виявити такі зв'язки та встановити їхній вплив на поведінку всієї системи в цілому.

Гіпотетичний метод ґрунтується на гіпотезі, науковому припущенні, висунутому для пояснення будь-якого явища, яке потребує перевірки та теоретичного обґрунтування, щоб стати достовірною науковою теорією.

Табличний метод – суть полягає у систематизації і наочному поданні текстової та цифрової інформації, отриманої внаслідок збору даних, групування, проведення аналізу, синтезу нових показників, прогнозування розвитку подій та моделювання

ситуації, у вигляді таблиць. *Таблиця* – це форма раціонального викладення інформації. Макет таблиці – це певним чином структурована система рядків і стовпців (граф), призначена для інформаційного наповнення.

Метод художнього аналізу розглядають як науковий спосіб пізнання сутності мистецьких явищ через визначення їх структури, змісту та взаємозв'язків. *Аналіз* – це розподіл предмета або явища на складові елементи з метою встановлення їхніх взаємозв'язків та визначення, таким чином, їх внутрішньої сутності.

Окрім конкретнонаукової методології в наукових дослідженнях застосовують загальнонаукові методи, якщо вони є актуальними для роботи.

Отже, в підрозділі “Методика дослідження та основні джерела” автор зазначає ті конкретні методи, за допомогою яких були знайдені системні принципи в дослідженні, а також *джерельну базу* – польові матеріали, які автор виявляє у процесі натурних обстежень, архівні матеріали, музейні експозиції тощо. Як і в попередньому підрозділі текст повинен мати коротку анотацію, що важливо для залучення наукової методології в дослідження та висновки, в яких підводиться підсумок використання цих методів до конкретних позицій наукового дослідження.

Робота над наступними розділами має свою специфіку. До об'єкту та предмету дослідник визначає пріоритетні напрями, за якими буде проводити аналіз явища, визначати малодосліджувані факти розвитку тощо. Потрібно розглянути структуру дослідження об'єкту та предмету, щоб краще зрозуміти, а як саме будувати

дослідницьку роботу над ними. Отже, в основі будь-якого об'єкту міститься предмет – вони є взаємопов'язані часовими, географічними рамками; стилістичними, художніми та типологічними ознаками. В темах образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва предмет дослідження має цілком реальні визначені форми існування, наприклад, це твори мистецтва. Для того, щоб охопити максимально цілісно дослідження об'єкту, а в ньому і предмету, варто звернутись до історико-культурологічного підходу. А це означає, що в **другому розділі** автор повинен розглянути питання пов'язані з історико-культурним розвитком об'єкту та предмету дослідження. Цей розділ буде складатись з підрозділів, що в часово-культурологічних періодах будуть містити інформацію про розвиток даного явища. Важливим етапом роботи є дослідження явища з першоджерел та моменту початку його існування. Тому цей розділ є своєрідним екскурсом у історико-культурні події минулого, в якому відбувалося зародження та існування певного художнього явища. Зазвичай для роботи над висвітленням теми в ході історичних подій дослідник застосовує архівні, історико-краєзнавчі, археологічні, музейні матеріали. Їх частково можна доповнити польовими матеріалами, які містять інформацію про зразки об'єкта чи предмета в минулому. По суті цей розділ представляє тему у історико-культурологічному розрізі, інформація подається щодо важливості сприйняття в часових періодах (зародження, розвитку, згасання чи інновації). Мінімальним є художній аналіз образотворчих або декоративно-прикладних ознак, а натомість важливою є фіксація, архівування,

створення мистецьких депозитаріїв пам'яток та документів культури, але перед усім у якості “хранилищ” живих цінностей, в тому числі й в їхніх діяльнісних варіантах.

Виклад матеріалу передбачає наступні позиції: анотація (вступ), основний текст, висновки. За цими етапами дослідником ведеться текстова робота. Важливим є науковий підхід до викладу матеріалу, який безпосередньо залежить від мови і стилю викладу матеріалу.

В науковій мові виділяють **“формально-логічний спосіб** викладення матеріалу, наявність **міркувань**, що сприяють доказу істини, обґрунтуванню основних висновків роботи. Не менше значення має смислова завершеність, цілісність і зв'язність думок” [5, 209]. Автори В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко в підручнику “Організація та методика науково-дослідницької діяльності” подають детальний опис мови і стилю наукової роботи, зокрема, для вираження логічних залежностей в мові є спеціальні функційно-лексичні засоби зв'язку, що вказують на послідовність розвитку думки (спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже, таким чином тощо), заперечення (проте, тим часом, але, тоді як, тим не менше, аж ніяк), причинно-наслідкові відношення (таким чином, тому, завдяки цьому, внаслідок цього, крім того, до того ж), перехід від однієї думки до іншої (раніше ніж перейти до..., звернімося до..., розгляньмо..., зупинимося на..., розглянувши, перейдемо до..., необхідно зупинитися на..., необхідно розглянути...), підсумок, висновок (отже, таким чином, на закінчення зазначимо, все сказане дає змогу зробити висновок...,

підсумовуючи, слід сказати...). Засобами логічного зв'язку можуть виступати займенники, прикметники і дієприкметники (даний, той, такий, названий, вказаний та ін.).

Для наукового тексту характерними є **цілеспрямованість** і **прагматизм**. Емоційні мовні елементи тут практично виключаються. Ціну мають лише точні, отримані в результаті тривалих спостережень і наукових експериментів відомості та факти. Це обумовлює точність їх словесного вияву і, отже використання **спеціальної термінології**.

Володіння мовою спеціальності, основу якої становить впорядкована і стандартизована термінологія, - один з основних показників наукового рівня здобувача. Через термін не тільки пізнається наукове поняття і логіка наукового мислення, а й логіка самої науки. Завдяки спеціальним термінам стає можливим у короткій та економній формі давати розгорнуті визначення і характеристики наукових фактів, понять, процесів, явищ.

Науковий термін – це не просто слово, а втілення сутності даного явища. Тому не можна довільно змішувати в одному тексті різну термінологію, пам'ятаючи, що кожна галузь науки має свою, притаманну тільки їй, термінологічну систему і прагне до встановлення точних однозначних термінів, що відповідають її сучасному стану. Не використовуються в науковому тексті професіоналізми, жаргонні й побутові вирази.

Вельми специфічною є також фразеологія наукової прози. Її функція, - з одного боку, визначити логічні зв'язки між частинами висловлювань (можна навести результати..., як показав аналіз..., на

підставі отриманих даних..., підсумовуючи сказане..., звідси випливає, що... та ін.), з іншого боку, в поширеній формі позначати певні поняття, виконуючи, по суті, роль термінів (інформатизація суспільства, документно-комунікаційна система та ін.).

Є також деякі особливості наукової мови, котрі суттєво впливають на мовностилістичне оформлення наукової роботи. Насамперед слід зазначити наявність великої кількості іменників із абстрактним значенням, а також віддієслівних іменників (дослідження, розгляд, вивчення та ін.). у науковій прозі широко послуговуються відносними прикметниками, оскільки саме вони на відміну від якісних дають змогу з граничною точністю вказувати достатні і необхідні ознаки понять. Як відомо, не можна утворювати форми ступенів порівняння відносних прикметників. У науковому тексті, використовуючи якісні прикметники, перевагу віддають аналітичним формам вищого та найвищого ступенів. Для утворення найвищого ступеня часто використовують слова “найбільш”, “найменш”.

Особливістю мови наукової прози є також прагнення уникнути експресії. Звідси домінуюча форма оцінки – констатація ознак, притаманних слову, яке визначають. Тому більшість прикметників є тут частинами термінологічних виразів. Так, правильно замінити прикметник “наступні” займенником “такі”, який всюди підкреслює послідовність перерахування особливостей і прикмет.

Дієслово і дієслівні форми несуть у тексті особливе інформаційне навантаження. Автори наукових праць звичайно пишуть “проблема яка розглядається”, а не “проблема, яка

розглянута”. Ці дієслівні форми служать для окреслення постійної ознаки предмета (у наукових законах, закономірностях, встановлених раніше або в процесі даного дослідження), вони використовуються також при описі ходу дослідження, доведення.

Широко вживаються також дієслівні форми недоконаного виду минулого часу дійсного способу, бо вони не фіксують ставлення до дії, яка описується, на момент висловлювання. рідше використовують дієслова умовного і майже ніколи – наказового способу. Часто послуговуються зворотними дієсловами, пасивними конструкціями, що обумовлено необхідністю підкреслити об’єкт дії, предмет дослідження (наприклад, “У даній статті розглядаються...”, “Передбачено виділити додаткові чинники...”).

У науковій мові дуже поширені вказівні займенники “цей”, “той”, “такий”. Вони не тільки конкретизують предмет, а й визначають логічні зв’язки між частинами висловлювання (наприклад, “ці дані служать достатньою підставою для висновку...”). Займенники “щось”, “дещо”, “що-небудь” через неконкретність їх значення в тексті роботи, як правило, не використовуються.

Певні особливості має *синтаксис наукової мови*. Оскільки вона характеризується логічною послідовністю, тут окремі речення і частини складного синтаксичного цілого, всі компоненти (прості та складні), як правило, дуже тісно пов’язані один з одним, кожен наступний впливає з попереднього або є наступною ланкою в розповіді чи міркуваннях. Тому для тексту роботи, який потребує складної аргументації і виявлення причинно-наслідкових

залежностей, властиві складні речення різних видів з чіткими синтаксичними зв'язками. Звідси розмаїття складних сполучників підрядності “завдяки тому, що”, “тоді як”, “тому що”, “замість того щоб”, “з огляду на те, що”, “зважаючи на те, що”, “внаслідок того, що”, “після того, що”, “в той час як” та ін. Особливо часто використовуються похідні прийменники “протягом”, “відповідно до...”, “згідно з...”, “у результаті”, “на відміну від...”, “поряд з...”, “у зв'язку з...” та ін.

У науковому тексті частіше зустрічаються складнопідрядні, ніж складносурядні речення. це пояснюється тим, що підпорядковуючі конструкції відбивають причинні, часові, наслідкові, умовні і тому подібні відношення, а також тим, що окремі частини у складнопідрядному реченні тісно пов'язані між собою. Складносурядні ж речення використовуються для констатації; їх частини немовби нанизуються одна на одну, утворюючи своєрідний ланцюг, окремі ланки якого відносно незалежні і легко піддаються перегрупуванню. А це не властиво для наукового тексту.

Безособові, неозначено-особові речення в тексті наукових робіт вживаються при описі фактів, явищ та процесів. Називні речення використовуються в назвах розділів, підрозділів і пунктів, у підписах під рисунками, діаграмами, ілюстраціями.

Писемна наукова мова має й суто **стилістичні особливості**. **Об'єктивність викладу** – основна її стилістична риса. Звідси наявність у тексті наукових праць вставних слів і словосполучень на позначення ступеня достовірності повідомлення. Завдяки таким

словам інший чи той факт можна подати як достовірний (дійсно, насправді, зрозуміло), припустимий (треба гадати, очевидно), можливий (можливо, ймовірно).

Обов'язковою вимогою об'єктивності викладу матеріалу є також вказівка на джерело повідомлення, автора висловленої думки чи якогось виразу. У тексті цю умову можна реалізувати за допомогою спеціальних вставних слів і словосполучень (“за повідомленням”, “за відомостями”, “як свідчить”, “на думку”, “за даними”, “на нашу думку” та ін.).

Діловий і конкретний характер опису явища, які вивчаються, фактів, процесів майже повністю виключає емоційно забарвлені слова та вигуки. У науковій мові вже досить чітко сформувалися певні стандарти викладення матеріалу. Так, експерименти описуються звичайно за допомогою особливих дієслівних форм на –но і –то (одержано, вирішено, проаналізовано та ін.).

Використання подібних синтаксичних конструкцій дає змогу сконцентрувати увагу читача тільки на самій дії. Суб'єкт дії при цьому залишається невизначеним, оскільки вказівка на нього в такого роду наукових текстах необов'язкова.

Стиль писемної наукової мови – це безособовий монолог. Тому виклад звичайно ведеться від третьої особи, бо увага зосереджена на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Порівняно рідко використовуються форми першої і зовсім не використовуються – другої особи займенників однини. Порівняно рідко використовуються форми першої і зовсім не

використовуються – другої особи займенників однини. Авторське “я” ніби відступає на другий план.

Нині стало неписаним правилом у роботі замість “я” використовувати “ми” з огляду на те, що вираз суб’єкта авторства як формального колективу надає викладу більшої об’єктивності. Справді, вираз авторства через “ми” дає змогу відобразити власну думку як думку певної групи людей, наукової школи чи наукового напрямку. І це цілком зрозуміло, оскільки сучасну науку характеризують такі тенденції, як інтеграція, колективність творчості, комплексний підхід до вирішення проблем. Займенник “ми” та його похідні якнайкраще передають й відтінюють ці тенденції.

Ставши фактом наукової мови, займенник “ми” зумовив цілу низку нових похідних словосполучень, наприклад “на нашу думку”. Проте нагромадження в тексті займенника “ми” справляє малоприємне враження. тому автори наукових праць використовують й інші звороти без цього займенника, зокрема конструкції з неозначено-особовими реченнями (“Спочатку проводять відбір об’єктів для аналізу, а потім встановлюють їх відповідність за розмірами еталонів...”). Аналогічну функцію виконує речення з безособовими дієприслівними формами на –но і –то (“Розроблено комплексний підхід до вивчення...”), в якому відповідає потреба у фіксації суб’єкта дії, що тим самим дає змогу уникати в тексті особових займенників.

Якостями, котрі визначають культуру наукової мови, є точність, ясність і стислість. Сміслова *точність* – одна з головних

умов забезпечення наукової та практичної значущості інформації, вміщеної в тексті праці. Недоречно вжите слово може суттєво викривити смисл написаного, призвести до подвійного тлумачення тієї чи іншої фрази, надати всьому тексту небажаної тональності.

Ще одна необхідність наукової мови – її *ясність*. Ясність – це вміння писати доступно і дохідливо. Практика показує, що особливо багато неясностей виникає там, де автори замість точних кількісних значень використовують слова і словосполучення з невизначеним або занадто узагальненим значенням. Дуже часто автори пишуть “та ін.”, не знаючи, як продовжити перелік, або вводять до тексту словосполучення “цілком очевидно”, коли не можуть викласти інших аргументів. Звороти “відомим чином” або “спеціальним методом” нерідко засвідчують, що автор у першому випадку не знає яким чином, а в другому – який саме метод.

Здебільшого порушення ясності викладу викликане намаганнями окремих авторів надати своїй праці уявної науковості. Звідси і зовсім непотрібна наукоподібність, коли простим усім добре відомим предметам дають ускладнені назви. Причиною неясності висловлювання може стати неправильне розташування слів у реченні.

Нерідко доступність і дохідливість називають простотою. Простота викладу сприяє тому, що текст праці читається легко, думки автора сприймаються без ускладнень. Проте не можна ототожнювати простоту і примітивність. Не слід також плутати простоту із загальнодоступністю наукової мови. Популяризація тут виправдана лише в тих випадках, коли наукова праця призначена

для масового читача. Головне у мовностилістичному оформленні тексту магістерської праці полягає в тому, щоб її зміст за формою викладу був доступний для того кола вчених, на яких ця праця розрахована.

Стислість – третя необхідна й обов'язкова якість наукової мови. Реалізація цієї якості означає вміння уникати необхідних повторів, надмірної деталізації і словесного мотлоху. Кожне слово і вираз служать тут тій меті, яку можна сформулювати так: не тільки якомога точніше, а й якомога стисліше донести сутність справи. Тому слова і словосполучення, які не несуть смислового навантаження, мають бути повністю виключені з тексту наукової роботи.

Багатослів'я, або мовна надмірність, найчастіше виявляється у вживанні зайвих слів. Щоб уникнути багатослів'я, необхідно передусім боротися із плеоназмами, коли до тексту вповзають непотрібні слова. Вони свідчать не тільки про мовну недбалість її автора, а й часто вказують на нечіткість його уявлення про предмет дослідження або на те, що він просто не розуміє точного сенсу слів, узятих із чужої мови.

До мовної надмірності слід віднести вживання без потреби чужомовних слів, які дублюють українські і тим самим невиправдано ускладнюють вислів.

Інший різновид багатослів'я – тавтологія, тобто повторення одного й того ж іншими словами. Багато праць переповнено повтореннями однакових або близьких значенням слів.

Окрім лексичних форм багатослів'я в роботах трапляються і стилістичні вади, серед яких переважають канцеляризм, що засмічують мову, надаючи їй казенного відтінку. Особливо часто канцеляризми потрапляють у наукову мову через недоречне використання так званих прийменникових сполук, позбавляючи її емоційності і стислості (у справі, по лінії, за рахунок, в частині).

Буває, що в наукових працях виникає необхідність перелічити у певній послідовності технологічні операції, трудові прийоми тощо. У таких випадках звичайно використовують складні безсполучникові речення, в першій частині яких містяться слова із узагальнюючим значенням, а в наступних – такі, що за пунктами конкретизують зміст першої частини. При цьому рубрики переліку будуються однаково, подібно до однорідних членів з узагальнюючими словами. Порушення однаконості рубрики у переліку – доволі поширений недолік мови багатьох праць.

При написанні наукової роботи необхідно додержуватись єдності термінів і визначень понять. Для цього інколи на початку наукової роботи подається перелік термінів і їх позначень, а також аббревіатура.

Окрім застосування наукової мови в тексті автор повинен дотримуватись певних критеріїв по викладу матеріалу. Зокрема, в розділі, де мова йде про висвітлення явища в історико-культурному процесі розвитку суспільства, важливо об'єкт та предмет дослідження зафіксувати щодо процесів – зародження, розвитку та згасання або регенерації. Тому варто пам'ятати про систематизацію інформації про явище згідно трьох стадій існування явища

(зародження, розвитку та згасання або регенерації), в яких є обов'язковою фіксація часових меж (виокремлення дат важливих в процесах становлення) та суспільної ситуації, виявлення взаємовпливів з подібними явищами, розкриття творчих суб'єктів творення об'єкту чи предмету. Текст цього розділу повинен донести до читача інформацію про чинники, які впливають на розвиток предмету дослідження, і завдяки об'єкту розкрити загальновідомі та маловідомі сторінки історії формування явища в цілому. Загалом другий розділ є своєрідною передісторією, початком дослідження в напрямі історичної періодизації за культурологічними ознаками.

У наступних розділах магістерської роботи, а саме в **третьому розділі** дослідження проводиться також за історико-культурними змінами з акцентом на художні особливості. Як саме подати інформацію в цьому розділі автор визначає, щодо зібраного матеріалу, а саме: за видами, за жанрами, за типами образотворчого або декоративно-прикладного мистецтва (за предметом); за стилістичними ознаками; за суб'єктами творення об'єкту та предмету дослідження; за часовими параметрами існування явища. Структура для підрозділів така ж як і для попередніх, тобто обов'язковим є вступ, основний текст та висновки.

В цьому розділі повинно бути конкретне інформування читача щодо проблем розвитку предмета дослідження за художніми ознаками, зокрема сюжету, засобів композиції, колориту, стилістики та ін. Головна увага дослідника у цих підрозділах повинна бути зосереджена на певній системі викладу матеріалу, в

якому значення історико-культурного підходу мінімальне, а натомість важливим є висвітлення предмету з точки зору аналізу художньо-естетичних прикмет. Тому значна частина тексту присвячується не констатуванню та копіюванню історичних фактів, а цілеспрямованому розгляду предмету дослідження. Цей розділ повинен цілісно розкрити безпосередньо завдання дослідження, адже саме в ньому дослідник має можливість представити польові матеріали зібрані в натурних зйомках чи опрацьовані зі слів свідків-учасників досліджуваного явища. У процесі роботи, проводячи аналіз за художніми ознаками автор виробляє свою систему викладу матеріалу. Наприклад, коротко розповідає в цілому про проблему дослідження предмету, а потім на конкретних прикладах аналізує сам предмет дослідження та за допомогою міркувань, аналізу, гіпотез отримує якісні результати, тобто висновки.

Магістерська робота містить три розділи і цього цілком достатньо для дослідження, але при потребі може бути і четвертий розділ. Його створюють, якщо об'єкт та предмет дослідження мають відмінно-якісну ознаку свого розвитку чи існування. Зокрема, якщо потрібно наголосити на типології розвитку предмету, або є яскраво виражена будь-яка інша художньо-функційна ознака. У процесі дослідження можливе виявлення важливого аспекту розвитку предмету, який дослідник змушений виокремити в окремий розділ, адже його не можливо долучити за значенням до попередніх розділів. За такою структурою автор буде якнайкраще проводити роботу. Та варто пам'ятати, про те що дослідження спрямоване на висвітлення художнього явища, а

дотичні до нього процеси інколи висвітлюються забагато і привертають на себе основну увагу. Тому слід логічно подавати основну та другорядну інформацію.

На етапі коли завершена робота над розділами магістерської роботи і отримані від неї результати слід викласти у формі **висновків**. Як зазначає А. М. Черній у висновках “викладають найбільш важливі наукові та практичні результати одержані в праці, які повинні містити формулювання розв’язаної наукової проблеми (задачі), її значення для науки і практики” [4, 31]. Висновки подаються окремою позицією після завершення останнього розділу. В них по пунктах повинні міститись рекомендації щодо наукового і практичного використання здобутих результатів, оцінюватись стан питання, розкриватись методи вирішення поставленої в дисертації наукової проблеми, їх практичний аналіз, порівняння, інноваційні реконструкції.

Особливістю висновків є їхня відповідність поставленим завданням та меті в розділах магістерської. На початках дослідження автор конкретно визначає завдання, які він ставить у роботі відповідно до мети, а отримані результати визначає у висновках. **Мета і завдання – це своєрідні зобов’язання, які бере на себе дослідник і, ним же визначені, шляхи їх вирішення. Якість виконання магістром своїх завдань є критерієм наукової вартості магістерської роботи** [4, 22]. Тому так важливо, щоб отримані результати були вартісними і в системі дослідження автор логічно вибудував методикку для досягнення поставленої мети.

Загальні вимоги до оформлення магістерської роботи

Магістерська робота друкується за допомогою комп'ютера в програмі Microsoft Word, де задаються такі параметри сторінки: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, ліве – 3 см, праве – 1,5. Формат сторінки визначається форматом А4, де ширина – 21 см, висота – 29,7 см. Текст набирають попередньо виставляючи наступні параметри: стиль шрифту Times New Roman, розмір 14, виставляється вирівнювання по ширині, міжрядковий інтервал 1,5, та на лінійці фіксується повзунок абзацу.

Після завершення роботи над текстом, магістерська робота подається екзаменаційній комісії в двох примірниках в твердій палітурці. Текст повинен містити посилання на літературні джерела та рисунки, нумерація яких повинна збігатись з нумерацією в списку використаної літератури та додатках.

Наприклад, автор подає в тексті цитату з монографії, для цього він відкриває лапки (“), цитує певного автора, закриває лапки (”) і виставляє дужки ([]), в яких виставляє порядковий номер книги зі списку використаної літератури [1, 345] – тобто перша цифра це порядковий номер книги, а друга це сторінки з яких було запозичено текст. Слід пам'ятати що лапки та дужки повинні бути в тексті одного виду і не відрізнятись варіантами стилю. Це додасть оформленій інформації естетичної логічності.

Чіткість в подачі тексту є пріоритетною для наукових робіт. Зокрема, анотація до підрозділів виокремлюється абзацом, висновки означаються словом **висновки**, що виділяється півжирним текстом, а також такі слова, як “актуальність”, “мета”,

“завдання”, “хронологічні межі”, “географічні межі” та інші. Автор має можливість виділяти пів жирним, курсивом, підкресленим текстом цінні визначення, терміни, що дозволяє краще сприйняти основну інформацію. Але слід пам'ятати, що не слід перенасичувати текст подібними виділеннями, вони доречні тільки в малій кількості для означення структурності викладу матеріалу.

Заголовки структурних частин магістерської роботи “ЗМІСТ”, “ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ”, “ВСТУП”, “РОЗДІЛ”, “ВИСНОВКИ”, “СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, “ДОДАТКИ”, друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. В кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка.

Кожну структурну частину роботи треба розпочинати з нової сторінки. Роботу нумерують посторінково з правої сторони аркуша вверху.

До загального обсягу магістерської, не входять додатки, список використаних джерел, таблиці та рисунки, які повністю займають площу сторінки. Загальний об'єм текстової частини складає **70-80** друкованих сторінок і до них додаються список використаних джерел та додатки, які кількісно довершують обсяг магістерської роботи.

Додатки

Будь-яка наукова робота передбачає роботу з ілюстраціями, на яких фіксується об'єкт та предмет дослідження, особливо в магістерських з образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва автор викладає світлини, які засвідчують пошукову роботу. Додатки є своєрідним підтвердженням, апробацією об'єкта та предмета дослідження. Текст пов'язаний з ілюстративним рядом, адже на конкретних прикладах дослідник проводить аналіз та порівняння. Світлини повинні бути якісними – чіткими з добре виявленим зображенням, кольоровими.

В оформленні додатків слід дотримуватись загальнотекстового форматування, розташовувати на форматі А4 по одній світлинці, так щоб зображення на ній було виразне. Кожну ілюстрацію підписують з обов'язковим порядком: прізвище та ініціали автора твору, назва твору, техніка, розміри, місце знаходження, рік виконання. Якщо існує ще цікава інформація про твір, то її долучають до атрибутування ілюстрації. Дослідник повинен достовірно вказувати усі вище зазначені дані про твір. В ілюстративному ряді повинна відобразитись повноцінна картина явища, а кількісне наповнення додатків визначається самим дослідником щодо потреб візуального відтворення об'єкту і предмету дослідження. В тексті ілюстрації позначають скороченим словом з порядковим нумеруванням рисунків “Рис. 1.”

Список використаних джерел

Інколи можна зустріти в наукових роботах іншу назву “список використаної літератури”, вона відрізняється від “списку

використаних джерел”, тим що не містить позиції архівних та польових матеріалів. У списку використаних джерел дослідник викладає список літературних, архівних та польових матеріалів використаних у роботі. Усі джерела систематизуються згідно алфавіту, а іноземна література та інтернет-ресурси, якщо такі є виносяться в кінець списку.

Бібліографічний опис джерел складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи. Згідно встановлених вимог літературний список оформлюють наступним чином.

За визначенням Свердана М. М. “**монографія** (грец. *monos* – один, *grapho* – пишу) – це наукова праця у вигляді книги, яка містить повне або поглиблене дослідження однієї проблеми чи теми, що належить одному або декільком авторам. **Наукова монографія** – це науково-дослідницька праця, предметом викладу якої є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з критичним його аналізом, визначенням вагомості, формулювання нових наукових концепцій” [3, 284].

Приклад оформлення монографії:

Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції / Р. Т. Шмагало. – Л.: Українські технології, 2005. – 528 с., 742 іл.

Тобто вказують таку послідовність – автор, назва книги, автор, місто, видавництво, рік, загальні сторінки та використовують між ними розділові знаки, які продемонстровані у прикладі.

Наукова стаття є основним видом публікацій, які використовує дослідник. Поняття **наукова стаття** передбачає самостійну працю, що містить у собі певну кількість наукової інформації, добутої в результаті проведеного дослідження [2, 281].

Приклад оформлення наукової статті:

Дяків М. В. Перегінський різьбярно-меблевий осередок / М. Дяків // Вісник Прикарпатського національного університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XIV. – С. 17–22.

Щоб вірно записати позицію статті використовують наступну послідовність: автор, назва статті, автор, назва вісника або журналу, місто, видавництво, рік, сторінки на яких розташовується текст статті.

Якщо монографія або стаття виконана у співавторстві або декількома авторами, то слід записувати першого автора, назва статті, усі автори, назва вісника або журналу, місто, видавництво, рік, сторінки на яких розташовується текст статті.

Гусева Н. Ю. Класицизм / Н. Ю. Гусева, К. А. Орлова, И. Н. Уханова // Художественное убранство русского интерьера XIX века. – Ленинград: Искусство, 1986. – С. 9–57.

Приклад оформлення словників, каталогів, альбомів:

1. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т.1. / Запаско Я. П. (кер. автор. колективу), Голод І. В., Білик В. І., Кравченко Я. О., Лупій С. П., Любченко В. Ф., Мельник І. А., Чарновський О. О., Шмагало Р. Т. – Львів: Афіша, 2000. – 364 с., – 316 іл.

2. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини: альбом / [Автори-упоряд. О. А. Кратюк, К. Г. Каркадім, В. М. Стефанко, Р. Р. Баран, М. І. Базак, Я. Ю. Ткачук, В. Д. Ласійчук, Л. В. Кречковський]. – К.: Мистецтво, 1991. – 205 с., 176 іл.

3. 110 раритетів Львівського історичного музею: каталог / кер. проект. Чайковський Б. М. – Л.: Афіша, 2003. – 239 с.

В іноземній літературі послідовність запису усіх позицій є такою ж, як і у вітчизняній.

Коректність використання чужих результатів дослідження

Перед дослідниками-початківцями постає серйозне питання – чи можна використовувати авторські тексти для підтвердження власних міркувань. Чи є коректною така наукова робота? Чи таку наукову роботу можна вважати дослідженням? На ці питання слід відповісти з точки зору наукових підходів.

Магістерська робота – це певний процес з поетапним виконанням тих чи інших завдань. В цій роботі керівник виконує не менш важливу місію ніж студент, вони є учасниками наукового процесу і в результаті їхньої взаємодії є важливий момент – керівник, завдяки своєму досвіду направляє дослідження студента в правильний напрям. Умовою доброї співпраці двох учасників наукового процесу є взаємна повага та сприйняття порад, настанов магістром.

Перше, що має дотримуватись магістр – це терміни виконання завдань. Наприклад, в першому триместрі студент проводить пошукову роботу, разом з керівником визначає вартісний зібраний матеріал та починає систематизувати його. Якщо цей етап порушено то подальша робота гальмується і практично втрачена основа для наступного етапу дослідження. Цей етап визначає готовність дослідника до наукового дослідження. Студентам слід ретельно на цьому етапі вивчити об'єкт та предмет дослідження, провести пошукову роботу.

В другому триместрі навчання дослідження переходить в стадію роботи з текстом. Тут варто зосередити увагу на порадах викладача щодо методології написання наукових текстів. Керівник

під час консультацій повинен визначити зі студентом структурні частини магістерської роботи, допомогти підготувати план написання тексту та навести принципи і методи роботи над викладом матеріалу, мету та завдання.

Перевірка наукової роботи покликана попередити *псевдонаукові тексти* – тотальне копіювання тексту (*плагіат*) інших авторів у магістерській роботі є некоректним “злочином”, який студент чинить свідомо привласнюючи чужі наукові дослідження. Щоб не допустити такої помилки, керівник зобов’язаний в науковому діалозі донести до молодого науковця важливість мети дослідження для отримання ціннісного результату роботи. Усіляке недобросовісне виконання наукового дослідження на початках контролює керівник, викладачі профільної кафедри, рецензенти.

Постає питання який процент запозичень з літературних джерел є допустимим в науковій роботі. Звичайно, молодий спеціаліст визначаючи об’єкт і предмет дослідження повинен опрацювати розвиток явища по темі в цілому, на допомогу йому покликані прийти наукові дослідження інших авторів, з яких він черпає інформацію. Загальні питання, що стосуються характеристик об’єкта і предмета дослідження слід описувати з точки зору вже існуючих мистецтвознавчих праць. Інформацію з них слід подавати в тексті магістерської з посиланнями та власними міркуваннями. Є не доцільним та ганебним створювати на основі чужих досліджень, так звані “*підставні тексти*”, де по суті ніяких авторських напрацювань немає. Подібні спроби є не більше як реферативне

списування чужих думок і не являється науковим дослідженням та не може бути допущене і представлене до захисту.

Отже, щоб не викликати критики з приводу плагіату у магістерській праці, студент повинен вибрати правдивий шлях роботи, в якому процент самостійної роботи і використання результатів інших авторів повинен складати приблизно 90% до 10%. Тоді наявність отриманих результатів не буде піддаватись сумнівам і таке наукове дослідження буде мати своє продовження та втілення у подальшій науковій роботі.

Підготовка до захисту магістерської роботи

Завершальним етапом наукового дослідження є захист магістерської роботи, який проводиться у вищому навчальному закладі. Цьому передують низка формальних процедур, зокрема апробація роботи в статтях та на наукових конференціях, попередні допуски на профільюючій кафедрі, допуск на захист профільюючою кафедрою, рецензування.

Текст наукової роботи повинен перечитати керівник і дати відповідний відгук. Робота повинна мати усі структурні частини, в тому числі і кольорові додатки. Допускаються певні моменти по доопрацюванню тексту до подачі на кафедральний допуск, де рішенням кафедри надається дозвіл магістру на привселюдний захист наукового дослідження. Праця повинна створити позитивне враження на комісію, а тому в ній мають бути опрацьовані усі поставлені завдання, а також висвітлені результати у висновках.

Важливим моментом магістерської роботи є апробація її результатів на внутрішньо-університетських конференціях та публікація матеріалів у збірниках. Таким чином студент засвідчує результати здобутої пошукової роботи і має змогу здобути досвід привселюдного виступу на звітно-науковій конференції, зокрема у Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника відбуваються щорічно такі конференції в лютому-березні місяці. Окрім виступів студентів, магістрів, аспірантів у них приймають участь викладачі, що своїм науковим досвідом є хорошим прикладом для майбутніх науковців. Участь студентів, які навчаються на магістерському курсі є обов'язковою.

Перед захистом праці, яка виконана в повному обсязі подається після допуску кафедри на перегляд рецензентам. Для цього обираються науковці (кандидати мистецтвознавства, доценти або ж доктори наук, професори) з профілюючої кафедри та з суміжної кафедр. Рецензент повинен переглянути роботу та надати до захисту відгук (рецензію), де визначаються як позитивні сторони роботи так і недоліки.

День захисту визначається відносно розкладу захисту магістерських робіт. Магістерську роботу автор роздруковує в двох ідентичних примірниках з кольоровими додатками зшиваючи їх в твердій палітурці. До рукопису додається диск з цифровим файлом магістерської роботи. На початку магістерської вкладаються бланки завдань та висновків, в яких студент описує план роботи, а керівник зазначає готовність роботи до захисту та виводить пріоритетні моменти в дослідженні, зокрема визначає ступінь дослідження явища в цілому.

До магістерської додаються дві рецензії, які підписані науковцями профілюючої та суміжної кафедр. В них рецензенти дають ґрунтовну оцінку стану розробки теми та відзначають позитивні та негативні моменти дослідження.

Прилюдний захист передбачає виступ (15 хв.), де студент розповідає про структуру роботи, наголошуючи на актуальності, меті, завданнях наукового дослідження, а також у своїй промові доводить до відома слухачів цінність отриманих результатів та наукову новизну. Свою доповідь магістр повинен підтримати ілюстративно демонструючи по ходу розповіді об'єкт та предмет

дослідження, наочно у формі слайд-шоу або таблиць. Важливо у промові лаконічно окреслити шляхи, принципи, завдання наукового дослідження, завдяки яким були знайдені нові підходи до розкриття теми.

На початку виступу студент вітається з членами екзаменаційної комісії та всіма присутніми, далі переходить до промови по темі, по завершенні якої голова комісії надає слово присутнім для питань. Наступним виступає керівник магістерської, таким чином дає свою схвальну або критичну оцінку співпраці зі студентом та науковій роботі. Відгук керівника є важливим в оцінюванні магістерської роботи, адже він як ніхто краще знає про недоліки та здобутки наукової роботи студента. Після цього надається слово для обговорення усім бажаючим. На завершення останнє слово надають автору для висловлення побажань. Привселюдним захистом робота над науковим дослідження вважається завершеною, а студенту видається відповідний документ – диплом з присвоєнням ступеня магістра.

Список використаної літератури:

1. *Крушельницька О. В.* Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник /О. В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2006. – 206 с.
2. *Свердан М. М.* Основи наукових досліджень: Навчальний посібник / М. М. Сведан, М. Р. Свердан. – Чернівці: Рута, 2006. – 352 с.
3. *Стеченко Д. М.* Методологія наукових досліджень: Підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – К.: Знання, 2005. – 309 с.
4. *Черній А. М.* Дисертація як кваліфікаційна наукова праця: Посібник /А. М. Черній, за заг. ред. І. І. Ібадуліна. – К.: Арістей, 2004. – 232 с.
5. *Шейко В. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 4-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2004. – 307 с.
6. *Шишка Р. Б.* Організація наукових досліджень та підготовка магістерських і дисертаційних робіт: Навчальний посібник /Р. Б. Шишка. – Харків: Еспада, 2007. – 368 с.

Питання для самоконтролю

1. Яка відмінність між кваліфікацією бакалавра та магістра?
2. Які структурні частини передбачені у магістерській роботі?
3. Якими методами користуються магістри у дослідницьких роботах образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва?
4. Як спеціальна термінологія обумовлює точність словесного вияву у наукових роботах?
5. Що висвітлюється у висновках наукової роботи?
6. Як оформлюються посилання в тексті наукової роботи?
7. В чому полягає підготовка до захисту магістерської роботи?